

ՆՈՐԱԿԱԶՄՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ՝ ԻՐԵՎ ԽՈՍՔԻ ՄԱՍԵՐԻ
ՓՈԽԱԿԵՐՊՄԱՆ ԵՎ ՓՈԽԱՆՑՄԱՆ ԱՐԴՅՈՒՆՔ

ԱՐԵՆ ՍԱՆԹՈՅԱՆ, ԼԻԼԻԹ ՊԵՏՐՈՍՅԱՆ

Լեզվաբանության մեջ «փոխակերպում» (transformation, трансформация) տերմինը հայտնի է իբրև միևնույն մտքի՝ ոչ միայն քերականական տարբեր կառուցվածքներով, այլև բառային տարբեր միջոցներով ու եղանակներով արտահայտություն խոսքիմասային փոխանցում¹:

Ժամանակակից փոխակերպական քերականություններում ընդլայնվում, ընդհանրացվում և ձևականացվում է փոխակերպման գաղափարը՝ հաղթահարելով անմիջական բաղադրիչների մեթոդի սահմանափակությունները: Սերոդ քերականության մեջ փոխակերպման բաղադրիչներն են համարվում *անմիջական բաղադրիչներով վերլուծության, փոխակերպման և ձևահնչության փոփոխության* կանոնները:

Փոխակերպումը՝ որպես նորակազմությունների և նորաբանությունների լեզվաբանական ուսումնասիրության եղանակ, լրացվում է անմիջական բաղադրիչների մեթոդով, որով ներկայացվում են բառերի սերման գործընթացները և շարահյուսական կառուցվածքները՝ բացահայտելով նոր բառի բովանդակությունը²:

Գ. Ջահուկյանը, փոխակերպումը ներկայացնելով նեղ առումով, տարբերակում է փոխանցումը իբրև լեզվական այլ իրողություն: Ըստ այսմ՝ փոխանցումը մի խոսքի մասի այնպիսի անցումն է մյուսին, որի դեպքում արտաքին որևէ փոփոխություն չի լինում: Լեզվի պատմական զարգացման ընթացքում կատարվող խոսքիմասային փոխանցումների և համապատասխան իմաստափոխությունների հետևանքով էլ ի հայտ են գալիս իմաստային նորաբանությունները. այսպես՝ Գ. Նարեկացին «Գովեստ Յակոբայ Մծբնայ հայրապետի» ներբողում կիրառել է **կանոնազիր** ածական նորաբանությունը՝ «Գրոջ կամ սահմանոջ կանոնաց» (ՆՀԲ, 1, 1051)³ իմաստով: Հ. Պարոնյանը այս բառը փոխանունության հիմունքով կիրառել է իբրև գոյական՝ «Կանոնադրություն» իմաստով (ԺՀԼԲԲ, 3, 45)⁴՝ «Գրպաններուն մեջ անպակաս են ծրազիրները, կա-

¹ Տե՛ս J. C. Nesfield, *Idiom, grammar and synthesis*, London, 1932, էջ 296-330:

² Վերլուծությունը կատարել ենք՝ առաջնորդվելով Գ. Բ. Ջահուկյանի «Ժամանակակից հայերենի տեսության հիմունքները» (Եր., 1974) աշխատությամբ:

³ Տե՛ս «Նոր բառգիրք հայկազեան լեզուի», հ. 1, 1836, հ. 2, 1837, Վենետիկ: Այսուհետ՝ ՆՀԲ, 1, ՆՀԲ, 2:

⁴ Տե՛ս «Ժամանակակից հայոց լեզվի բացատրական բառարան», հ. 1, Եր., 1969, հ. 2,

նոնազիրներ և ուրիշ շատ մը թուղթեր, գորս կտրբագրե»⁵:

Խոսքիմասային փոխանցում կարող է կատարվել նաև հին իմաստի պահպանմամբ, այսպես՝ **օղաչու** բառը՝ որպես նորաբանություն, արարվել է «Մատենան»-ում և գործածվել ածականի նշանակությամբ: Օրինակ՝ *Նետս արձակեցեր օղաչուս և յարմարաթոխչս*⁶: Նույն նշանակությամբ կիրառել են Ջիվանին և Մուրացանը, ինչպես՝ *Ուզում եմ դառնալ օղաչու թոչնիկ* (ԺՀԼԲԲ, 4, 771): *Հարավարևելյան այս բարձրության վրա, իբրև գույգ օղաչու հսկաներ կանգնած էին արքունական դղյակները*⁷: Ժամանակակից հայերենում ունենք օղաչու>սավառնորդ համանշախին գույգը՝ որպես գոյական. «Շատ երեխաներ են երագում օղաչու դառնալ»⁸:

Լեզվում շարունակ կերտվում են նորակազմություններ՝ արտաքին-բառակազմական հատուկ եղանակներով՝ փոխակերպման միջոցով:

ա. Բայի փոխակերպմամբ գոյական նորակազմություններ

Հայերենի ճկուն բառակազմության շնորհիվ գրեթե յուրաքանչյուր բայից հնարավոր է կերտել նոր բայանուն գոյական, ինչպես՝ *ազդեմ* բայը գրաբարում մի շարք իմաստների գուգահեռ ուներ նաև *զգացուցանել* նշանակությունը, որին գուգահեռ Գ. Նարեկացին կերտել է **ազդարան** (ՄՈ, 477) նորակազմությունը՝ «Ընդունարան գործարան ազդմանց, զգայարան» (ՆՀԲ, 1, 9) իմաստով:

Նորակազմությունների ստեղծման պատմական զարգացման ուսումնասիրությունից պարզ է դառնում, որ հայերենում բայանունները կազմվում են հետևյալ եղանակներով.

1. **Ածանցմամբ**, այսպես՝ գրաբար մատենագրության մեջ տարբեր նրբիմաստներով գործածված **ահաբեկեմ** բայը՝ «Ահաբեկ առնել, զարհուրեցուցանել» իմաստով, Մ. Խորենացու հայերենի փոխադրած «Գիրք պիտոյից» երկում կիրառվել է իբրև գոյական՝ **ահաբեկութիւն** «Ահի տազնապումն, զարհուրանք» իմաստով. *Հաշեալք ահաբեկութեամբ՝ գտանին ի մէջ կիսամահ տազնապի* (ՆՀԲ, 1, 28):

Ածանցները կարող են գուգահեռ կիրառություններ ունենալ նույն բառիմաստի հոմանիշային դաշտում, այսպես՝ **խարխափեմ** բայից հայ հին մատենագրության մեջ սերվել են **խարխափանք** (Գ. Նարեկացի) և **խարխափումն** (Յովհան Դամասկացի) նորակազմությունները՝ «Խարխափելն, խարխափ, կուրօրէն շօշափումն ընդ խաւար» իմաստով. *Ընդ աչացաւացն նեղելոց մշտագիշերն խարխափանօք: Եթէ զբանս մարգարէիցն հաւատով քննէիք, և ոչ խարխափմամբ. նա ինքն յայտներ ձեզ*

Եր., 1972, հ. 3, Եր., 1974, հ. 4, Եր. 1980: Այսուհետ՝ ԺՀԼԲԲ, 1, ԺՀԼԲԲ, 2, ԺՀԼԲԲ, 3, ԺՀԼԲԲ, 4:

⁵ **Հ. Պարոնյան**, Ընտիր երկեր, հ. 1, Եր., 1954, էջ 274:

⁶ **Գրիգոր Նարեկացի**, Մատենան ողբերգութեան, Եր., 1985, էջ 614: Այսուհետ՝ ՄՈ:

⁷ **Մուրացան**, Գևորգ Մարգալետունի, Եր., 1982:

⁸ «Մանկական հանրագիտարան», հ. 4, Եր., 1987, էջ 349:

զիւրն ճշմարտութիւն (ՆՀԲ, 1, 932):

Հայերենի բոլոր շրջաններում կենսունակ են *-ութիւն* և *-ոււ* վերջածանցները: *-Ութիւն* վերջածանցը բայանուններից գոյականներ կարող է կազմել նաև կցվելով *-ոյ* բառահարաբերական ձևությին. այսպիսով ստեղծվում են նոր բառեր, որոնցում ակնհայտ է գործողության գաղափարը, ինչպես՝ **բարձողութիւն** նորակազմությունը. *Ջեւտնականն բարձողութիւն շինուածոյ մարմնոյս՝ Առ էլս ծառոյն կենսատիթ պտղոյն խտիանեցելոյ...* (ՄՈ 312) արտահայտության մեջ՝ «Կարողութիւն և ներգործութիւն բառնալոյ, բարձումն, ի վերայ իւր բառնալն» (ՆՀԲ, 1, 461) իմաստով:

Բայանուններ կազմվում են նաև անարդյունավետ ածանցներով, որոնք հանդես են բերում զանազան կարգի լրացական իմաստներ ցույց տալով տվյալ գործողությամբ բնորոշվող առարկան՝ գործողը, գործիքը, գործողության արդյունքը, տեղը և այլն, ինչպես՝ **աղաչաւոր** նորակազմությունը՝ «Աղաչող, աղօթական» իմաստով (ՆՀԲ, 1, 34) . *Զիա ըդ յաւելից կրկնել զնոյն գովութիւն աղաչաւորս բազմապատկառ* (ՄՈ, 479):

Բայանուն գոյականների կերտման լրացական եղանակներից է կատարյալի հիմքի *-աց*, *-ոյց*/*-ույց* մասնիկներով բառակազմությունը՝ իբրև գոյականական զրո ածանցով ձևեր, ինչպես՝ **աղբատիւնաց** (Ա. Շիրակացի), **ձեպընթաց** (Հ. Երզնկացի), **տաղասաց** (Գ. Մագիստրոս), **աւետամատոյց** (Գ. Նարեկացի) և այլն:

Բայ > գոյական և գոյական > բայ փոխակերպումները լեզվում անջրպետված չեն. դրանք կարող են փոխադարձաբար հաջորդել միմյանց նույն արմատի տարբեր կիրառություններում. այսպես՝ 5-րդ դարում թարգմանիչ-քերականները Դ. Թրակացու «Արուեստ քերականութեան» գրքի թարգմանության ժամանակ հունարենի նմանությամբ *ածանիւմ* (περιζώνυμι) բայի փոխակերպմամբ կիրառեցին **ածանց** (παράγωγος) բառը, որն էլ իր հերթին հիմք դարձավ **ածանցիւմ**, **ածանցական** նոր բառերի համար:

2. **Բառաբարդմամբ**, որը դրսևորվում է համակաղապարային և փոխկաղապարային կազմություն ունեցող նորակազմ բայանուններով:

Բարդ համադրական գոյական համակաղապարային կազմություն ունեցող բայանուն նորակազմությունները, ըստ իրենց ձևաբանական մասնակաղապարի, կարող են լինել «գոյական+գոյական», «մակբայ+գոյական»:

«Գոյական+գոյական» մասնակաղապարով արտահայտվում է «խնդիր+լրացյալ» ներշարահյուսական հարաբերություն, ինչպես՝ **շահընծայութիւն** (ՄՈ, 621). «Ընծայիլն շահից ուստեք» (ՆՀԲ, 2, 459), **բերդամարտութիւն** (ՄՈ, 614). «Մարտադրութիւն ընդդէմ բերդի» (ՆՀԲ, 1, 484) և այլն:

«Մակբայ+գոյական» մասնակաղապարով գոյականներն էլ ունեն «պարագա+լրացյալ» ներշարահյուսական կաղապար, ինչպես՝ **վերածածկութիւն** (ՄՈ, 633). «Վերածածկելն և ծածկոյթ կամ մաշկ պատիչ» (ՆՀԲ, 2, 805), **վերարձակութիւն** (ՄՈ, 490). «Ի վեր արձակումն» (ՆՀԲ, 2, 810) և այլն:

Բարդ համադրական գոյական փոխկաղապարային կազմություն ունեցող բայանուն նորակազմությունները հիմնականում կերտվում են «գոյական+բայ» ձևաբանական մասնակաղապարով, որով արտահայտվում են «պարագա+լրացյալ», «խնդիր+լրացյալ» ներշարահյուսական հարաբերություններ, ինչպես՝ **շրջադրութիւն** (ՄՈ, 409). «Շուրջանակի դնելն» (ՆՀԲ, 2, 496), **կաշտաձգութիւն** (ՄՈ, 397). «Կաշտոք ձգումն, ձգելն» (ՆՀԲ, 1, 1052), **յուսատրութիւն** (ՄՈ, 380). «Յոյս տալն» (ՆՀԲ, 2, 377): Նշված կառույցներում բայ բաղադրիչը ունի անորոշ դերբայի իմաստ, իսկ սերող հիմք գոյականներն էլ խնդրի շարահյուսական պաշտոնով են հանդես գալիս: Այս շարքում ածանցները վերագրվում են ոչ թե բառաբաղադրիչին, ինչպես վերևում, այլ ամբողջ կազմությանը. այս մասին է վկայում նաև այն փաստը, որ հին հայերենում չկային **ձգութիւն, տրութիւն** բառեր:

բ. Բայի փոխակերպմամբ ածական նորակազմություններ

Բայերը կարող են փոխակերպվել նաև գոյականական և ածականական բառակապակցությունների կախյալ անդամների՝ դառնալով նորակազմ ածականներ և մակբայներ, որոնք կերտվում են փոխակերպման բուն ածականական դրսևորմամբ՝ իբրև բայածանց ածականներ և բայածանց մակբայներ⁹:

Բայերից նոր ածականներ ստեղծվում են և՛ նախածանցմամբ, և՛ վերջածանցմամբ, ինչպես՝ **ան-** նախածանցով նորակազմությունները, որոնցում նախածանցը կատարում է երկակի դեր. ժխտելով բայահիմքի արտահայտածը՝ միաժամանակ այն փոխակերպում է գործառայես, օրինակ՝ **անվայրարկելի** (ՄՈ, 614). «Զոր չէ մարթ ի վայր արկանել...» (ՆՀԲ, 1, 239) և այլն:

Նորակազմություններում **ան-** նախածանցը կարող է գուգակցվել տարբեր վերջածանցների հետ, ինչպես՝ **անազդեալ**. «Անազդ, ոչ ազդեալ կանխաւ, անծանօթ» (ՆՀԲ, 1, 102), **անաղաչատր**. «Որ ոչն աղաչէ կամ անկարող առ աղաչել» (ՆՀԲ, 1, 104) և այլն:

Նորակազմությունների պատմական ուսումնասիրության ժամանակ հանդիպում ենք նաև վերջավորությունների գործառական իմաստափոխության. օր.՝ **-ող** դերբայական վերջավորությանը համարժեք **-իչ** դերբայական վերջավորությունը, որով կազմությունները ժամանակի ընթացքում ձեռք են բերել գոյականական արժեք՝ նշանակելով տվյալ

⁹ Տե՛ս **Գ. Բ. Ջահուկյան**, նշվ. աշխ., էջ 502-565:

գործողությամբ բնորոշվող անձ, գործիք. սակայն **-իչ**-ով կազմվում են նաև ածականներ, ինչպես **հարուածիչ** (ՄՈ, 587) «Որ հարուածէ» (ՆՀԲ, 2, 66), **երևեցուցիչ** (ՄՈ, 587) «Որ երևեցուցանէ» (ՆՀԲ, 1, 678) և այլն:

Բայափոխներից իմաստային տարբեր երանգներով բնորոշվող նոր ածականներ են կազմում մի շարք ածանցներ՝ **-ական**, **-արար**, **-արան**, **-ակ**, **-ոտ**, **-կոտ**, **-իկ** և այլն, ինչպես՝ *Մատո՛ լսելեացս ...յամբային դար-ձատր* (ՄՈ, 432), *Արդար հատուցմամբ ի մթութիւն ըմբռնողական Մի-գին կորստեան վրիպեալ դանդաշեմ* (ՄՈ, 317):

Բայանվանական հիմքերով ածական նորակազմություններ հիմնականում կազմվում են **-լի** վերջածանցով, որոնք Գ. Ջահուկյանը անվանում է դերածականներից սերված բուն ածականներ կամ ստորոգելիական ածականներ, քանի որ՝ ա) ստանում են բուն դերբայներից տարբեր ժխտականներ՝ **ան-** նախածանց, ինչպես՝ *Անուրս, ըստ Յորայ, ծանունս և անտանելիս ինձէն ինձ սաստկացուցի, Առիգած անկարկատելի, ըստ Երեմիայ, զանձն իմ արարի, Իբր զվիժած անգրեղի կոչման, ըստ առակարկուին, Ի մարդկանէ համարոյ եղծայ...* (ՄՈ, 322), բ) կազմվում են ոչ բոլոր, այլ սովորաբար ներգործական սեռի բայերից, ինչպես՝ *Ամենայն ինչ քեզ զարեղի է* (ՄՈ, 593)¹⁰:

Բայերից ածականացած նորակազմություններում կարող ենք հանդիպել նաև բառակազմական կերպայնությամբ ձևերի, ինչպես՝ **ծեքծեքուն** «ծեքծեքվող, կոտրատվող, պչրող» (ԺՀԼԲԲ, 2, 666). *Սափորն ուսիդ ծեքծեքուն, երբ որ ձորը կերթաս* (Ս. Իսահակյան): **Բեկբեկուն**՝ «բեկբեկվող» (ԺՀԼԲԲ, 1, 310). *Արհեստական լճի մեջ տեսնելով իր ձիու բեկբեկուն պատկերը* (Ս. Խանգաղյան): Ի տարբերություն բայարմատի կրկնությամբ կերտված նորակազմ բայերի՝ ածականները արտահայտում են մշտահատուկ¹¹ հատկանիշ և կերպայնորեն չեզոք են:

գ. Գոյականի փոխակերպմամբ բայ նորակազմություններ

Նոր բայեր խոսքում կերտվում են գոյականական բառակապակցության գլխավոր և լրացական անդամների բայանալով: Գոյականը, փոխակերպվելով բայի, ձևք է բերում բայի բոլոր հատկանիշները և կարող է ինչպես խոնարհվել, այնպես էլ փոխակերպվել բային հատուկ փոխակերպմամբ՝ բայանվանական և դերբայական ձևերի, ինչպես՝ *Ամպել և ոչ անձրևել* (ՄՈ, 252) և այլն:

Գոյական անվան բայացումը կարող է կատարվել երկու ուղիով.

1. Գոյականն առանց անվանական ածանցական մասնիկների փոխակերպվում է **ե** խոնարհման պարզ և **-ան-** սոսկածանցով **ա** խոնարհման բայերի, ինչպես՝ *քանակ – քանակել, քանականալ* (ՆՀԲ, 2,

¹⁰ Տե՛ս Գ. Կ. Խաչատրյան, Լ. Հ. Պետրոսյան, Նարեկի *-ա/ե-լի* ածանցավոր նորաբանությունները, «Մխիթար Գոշ» հասարակագիտական հանդես, թիվ 2, 2003, էջ 34:

¹¹ Ի դեպ՝ *մշտահատուկ* բառը նույնպես հեղինակային նորաբանություն է. հեղինակ՝ Գ. Ջահուկյան:

978), *քար* – *քարանալ* (ՆՀԲ, 2, 996): Մոսկվածանցավոր կազմություններում գոյականը սովորաբար գործածվում է փոխաբերաբար որպես հատկանիշի անուն՝ փաստորեն հանդես գալով ածականական արժեքով. տեղի է ունենում իմաստային փոխակերպում՝ առարկայական իմաստ > հատկանշային իմաստ > բայիմաստ:

2. Գոյականը բայանում է լրացուցիչ ածանցական մասնիկներով. ա) *աւոր+ել- հանդերձաւորել* (ՄՈ, 260), *արկ+ել-գործարկել, ացնել-ավտոմատացնել*: Օտար բառերի դեպքում հատկապես գործածական է *ացնել*-ը, որը գումարվում է *ացիա*-ով վերջացող բառերին: Այսպիսով *աց*-ը բաղարկվում է (կոնտամինացիայի է ենթարկվում) *ացն*-ի *աց*-ի հետ՝ կերտելով պատճառական ածանցով բայեր, որոնք չունեն համապատասխան միակատար կերպերը, ինչպես՝ *գազաֆիկացնել* (ԺՀԼԲԲ, 1, 359) և այլն:

Տեսականորեն բոլոր որոշիչ բառերը՝ ածականները, թվականները, կարող են ստանալ *անալ*-ով ձևեր և բայանալ, ինչպես՝ *գարթնանամ* (ՄՈ, 461):

դ. Նախադասության փոխակերպմամբ նորակազմություններ

Նախադասության փոխակերպումը նորակազմության հայերենում կատարվում է ներքին և արտաքին եղանակներով:

Ներքին փոխակերպմամբ միևնույն փաստը ներկայացվում է տարբեր աստիճաններով ոչ միայն իրական ներգործողի, այլև ներգործողի և ներգործվողի արտահայտության բացառմամբ: Գ. Նարեկացին «Մատեան ողբերգութեան» երկի Դ գլխի Գ հատվածում ներկայացնում է ութ «ապաքէն ըղձալին»՝ «Ըստ Գրոյն կանխութեան նախաձայնելոյ»՝ խոսքը միաժամանակ ավարտելով *լուծականութիւն* նորակազմությամբ՝ «Լոյծ, հոսանուտ ... փոփոխական, եղձանելի՛ լուծականն գոլ» իմաստով (ՆՀԲ, 1, 894):

Արտաքին փոխակերպման դեպքում նախադասությունը վերածվում է գոյականական, ածականական նորակազմությունների:

1. Նորակազմ բայանուն գոյականի կամ ածականի՝ բառակապակցության կամ մի այլ նախադասության կազմում ստանձնելով գոյականին կամ ածականին հատուկ գործառություն. նախադասության՝ դիմավոր բայից տարբեր անդամները այս դեպքում հանդես են գալիս որպես լրացումներ:

2. Նախադասությունը վերածվում է բաղադրյալ և հատկապես բարդ նորակազմ գոյականի, ածականի, որոնք բառակապակցության և մի այլ նախադասության մեջ կատարում են համապատասխան պաշտոններ:

Նախադասության փոխակերպման տարբեր դեպքերը պայմանավորված են՝

ա. փոխակերպվող նախադասության անդամների բնույթով ու քանակով,

բ. արտահայտության ոճական տարբերություններով,
գ. հայերենի բառակազմական առանձնահատկություններով և
հնարավորություններով:

Ծավալուն նախադասությունների համար սովորական է փոխա-
կերպումը երկրորդական նախադասությունների, պակաս սովորա-
կան՝ փոխակերպումը դերբայական դարձվածների, սրանց համար սո-
վորական չէ փոխակերպումը բայանվանական բառակապակցություն-
ների, առավել ևս՝ նորակազմությունների:

Կարճ նախադասությունները կարող են փոխակերպվել նորա-
կազմ բայանվանական (բայագոյականական և բայածականական)
դարձվածների, որոնք բառակապակցության և մի այլ նախադասույթ-
յան կազմում կարող են կատարել գոյականին և ածականին հատուկ
պաշտոններ:

Նախադասության՝ բայանվանական նորակազմ դարձվածների
փոխակերպվելու դեպքում գործում են հետևյալ կանոնները.

1. Նախադասության դիմավոր բայը վերածվում է բայանվան (բա-
յածանց գոյականի և բայածականի), ինչպես՝ **ձևակերպել** (ՄՈ, 525) >
ձևակերպություն (ՄՈ, 322) > **ձևակերպական** (ՆՀԲ, 2, 155):

2. Ենթական դառնում է նորակազմ բայագոյականի բաղադրիչ՝
Ընդ հին չարութեանցն նորոգ ինքնաստեղծությունս գտի (ՄՈ, 322):

3. Եթե դիմավոր բայը անցողական բնույթի է և արտահայտում է
ենթակայի և ուղիղ խնդրի հարաբերություն, ապա հայերենի համար
հնարավոր է բայագոյականական բնույթի միայն թերի կամ լրացական
նորակազմ փոխակերպում՝ գոյականական եզրերից միայն մեկի՝ հիմ-
նականում ենթակայի պահպանմամբ, ինչպես՝ *Ջիա՛րդ յաւելից կրկնել
զնոյն գովութիւն աղաչաւորս բազմապատկառ* (ՄՈ, 479) նախադա-
սության մեջ **աղաչաւոր** նորակազմությամբ ամփոփվել է *ես աղաչեմ
զնոյն* մտքի «ենթակա + ստորոգյալ» հարաբերությունը:

4. Նախադասությունը նորակազմ բայածականական դարձվածի
նույնպես փոխակերպվում է միայն թերի կերպով. այս դեպքում ենթա-
կան դառնում է լրացյալ, ածականի փոխված բայը՝ լրացում, ինչպես՝
տածել բայը գրաբարում նշանակել է «Ըստ պիտոյիցն խնամ ածել, բու-
ծանել, դարմանել» (ՆՀԲ, 2, 838), վերջինս «Մատեան»-ում հիմք է հան-
դիսացել **տածողական** նորակազմության համար՝ «Որ ինչ անկ է տածո-
ղին» իմաստով (ՆՀԲ, 2, 838)՝ *Հովիւս տածողական զհաւրանս ուլոցն ա-
մայարնակաց Ի վրանս հովուացն...* (ՄՈ, 423) արտահայտության մեջ:

Այսպիսով, այն հարաբերությունները, որոնք արտահայտվում են
դերբայական դարձվածների միջոցով, ավելի համառոտ ձևով կարող
են արտահայտվել բաղադրյալ բայերի, գոյականների, ածականների և
մակբայների միջոցով: Այս դեպքում բարդությունը, բացի բաղադրիչնե-
րի իմաստներից, արտահայտում է նաև լրացական իմաստներ, իսկ ա-

ծանցավոր բառերի ածանցները արտահայտում են դերբայական իմաստներ.

-**ութիւն**//**-ություն** «գոլ, լինել». **տեսականութիւն** – «Տեսական գոլ» (ՆՀԲ, 2, 867), օրինակ՝ *Մի՛ անպտուղ լիցի տեսականութիւն պատկերին* (ՄՈ, 547):

-**աւոր**//**-ավոր**, **-եղ**, **-եան**//**-յան**, **-ոտ**, **-ուն**, **-անի**, **-աւետ**//**-ավետ** «ունեցող, պարունակող». **բազմահրաշաւոր**՝ «Հրաշալի» (ՆՀԲ, 1, 409), օրինակ՝ *Բազմահրաշաւորն մարգարէաճառն պատմագրութիւն* (ՄՈ, 437), *Բազմաբերանեան*՝ «Ունօղ զբերան բազում» (ՆՀԲ, 1, 402), օրինակ՝ *Իբր ճրագ բազմաբերանեան* (ՄՈ, 424):

-**ական** «առնչվող, վերաբերող, պատկանող». **անկրթական**՝ «Որ չէ կիրթ, ոչ կրթեալ» (ՆՀԲ, 1, 177), օրինակ՝ *Յովանակս անհամբոյր, վայրենական և անկրթական* (ՄՈ, 328):

Ի տարբերություն ածանցումների՝ բարդ բառերը ներկայացնում են առավել ամբողջական փոխակերպման արդյունք, որոնք, վերածվելով բարդության, կարող են ձեռք բերել որոշ լրացական իմաստներ, ինչպես **ալէտանջ** (ՄՈ, 461)՝ «Ալեօք տանջող, ալիս յարուցանօղ, ամբոխիչ և ամբոխեալ» (ՆՀԲ, 1, 13), **Կրկնաձիք** (ՄՈ, 255)՝ «Ուր իցէ կրկին ձիք, առատաձեռնութիւն» (ՆՀԲ, 1, 1135):

Այսպիսով՝ բարդ նորակազմությունների բաղադրիչների փոխհարաբերությունը հասկանալու համար հարկավոր է նկատի առնել բարդությունների գործառական արժեքը՝ որպես գոյական թե ածական հանդես գալը: Կարելի է ասել, որ նախադասության անդամների գրեթե բոլոր հարաբերությունները արտահայտվում են բարդությունների միջոցով՝ ըստ բաղադրիչների բնույթի և փոխհարաբերության:

Նորակազմություն բարդությունները կարելի է դիտել որպես միջուկային նախադասություններից սերված երկրորդական նախադասությունների, բառակապակցությունների և դերբայական դարձվածների հեղինակային փոխակերպման արդյունք:

Բանալի բառեր – *լեզվաբանություն, փոխակերպում, խոսքիմասային փոխանցում, քերականական կառուցվածք, նորաբանություն, նորակազմություն, բարդություն*

АРЕН САНТОЯН, ЛИЛИТ ПЕТРОСЯН – Новообразования как результат трансформации и транспозиции частей речи. – В лингвистике термин *трансформация* известен как частеречная транспозиция одного и того же значения не только различными грамматическими конструкциями, но и различными вербальными средствами.

Новообразования постоянно создаются в языке путём транспозиции особыми эксплицитно-словообразовательными средствами: глагол > существительное, существительное > глагол, глагол > прилагательное, предложение > слово.

Словосложения можно рассматривать как придаточные предложения, словосочетания, причастные обороты, возникшие из ядерных предложений в результате авторской транспозиции.

Ключевые слова: трансформация, частеречная транспозиция, грамматическая структура, новообразование, словосложение

AREN SANTOYAN, LILIT PETROSYAN – *Neologisms as a Result of Part-of-Speech Transformation and Transposition.* – In Linguistics, the term transformation is regarded as a part-of-speech transposition of the same meaning not only through different grammatical structures but also through different lexical means and ways.

Neologisms are incessantly formed in the language. They are formed according to external special word building transfers – verb>noun, noun>verb, verb>adjective and sentence>word.

Neologism compounds can be regarded as authorial transformation results of secondary clauses, word combinations and adverbial modifiers, descended from main clauses.

Key words: *linguistics, transformation, part-of-speech transformation, grammatical structure, neologism, neologism compounds*